

A nyelvtudomány műhelyéből

A *meg-* igekötő funkcióról másképpen I.

(A *meg-* mint lexikai aspektus-képző)

1. Bevezető, vizsgálati metódus. Ha a *meg-* igekötős igéket mint a lexikon elemeit vizsgáljuk, a legszembevetőbb jellemzőjük az, hogy morfológiai szempontból transzparenssek ugyan, de az igekötő és az alapige formai-szemantikai viszonyát tekintve legalább három típusuk különíthető el: a) igekötő nélkül nem létező szó-tári egységek (*meglep, meglepődik*); b) olyanok, amelyekben az igekötő nélküli és igekötős ige által megjelenített tartalmak valószínűsíthetően az aspektualitás körébe tartozó ismérvekkel különíthetők el: *János két héten keresztül írta a dolgozatát – János megírta a dolgozatát*; c) olyanok, ahol az igekötő nélküli alapigék és az igekötőségek eltérő szintaktikai szerkezetekben alkothatnak rokon (de nem azonos) jelentéseket *az őz a bokorba bújt üldözői elől*; *az őz megbújta a bokorban (üldözői elől)*. Dolgozatomban e sajátosságokból kiindulva a következőkre vállalkozom: meghatározom a *meg-* lexikai aspektusképzésben játszott szerepeit, mégpedig az összes alakját bevonva az elemzésbe. A nyelvi korpuszt a Magyar nyelv értelmező szótárának *meg-* igekötős igéi szolgáltatták. Legfőképpen azért választottam ezt a forrást, mert témából adódóan mind az egyes lexémák, mind a *meg-*es igék állományának szintjén a legteljesebb képet akartam adni aspektuális sajátosságaikról, illetve rálátást nyújtottak az egyes jelentések közötti összefüggésekre is. (A Nemzeti szövegtár véletlenszerű szelekcióval nyert anyaga nem teljesítette volna ezt az elvárásomat, már csak azért sem, mert dominánsan az írott nyelvhasználatra épül, a fejlődés irányait sejtető régies, elavuló alakokra pedig alig akadtam volna.) A célom megvalósításában abból az alapvetésből indultam ki, hogy a *meg-* elsődleges funkciója az aspektuálisérték-jelölés. A *meg-*es igék nem elhanyagolható hányada ugyanakkor előképzőszerű szerepet is betölt, vagyis szerves összetevője az igejelentésnek. Itt nem a kisszámú lexikális képzésre (*megtakarít, megkövet, megjegyez*) gondolok, mert ez a fajta jelentésalkotás főként az irányjelölő társainak sajátja (Ladányi 2008: 281), hanem azokra az esetekre, amikor az ige csak igekötős változatában létezik (lásd a fenti a) típusú lexémákat), valamint azokra, amikor az igekötős és igekötő nélküli formák eltérő szintaktikai szerkezete a szituációk eltérő leképzését eredményezi (a c) pontba soroltak: *bújik vhol – megbújik vhol*). Átmeneti kategóriának tekintem a 4.1. pont tagjait (*megdobban, megvillan*), amelyekben a szótó és az igekötős változata között lehet aspektuális különbség, meg nem is (bővebben az adott helyen), a két igealakot merően másképp lehet mondatba építeni – és nem utolsósorban – az igekötős változat szemantikai vonzatai különbözhetnek az igekötőtlenétől: *dobban a lépése* → **megdobban a lépése*; *dobban a szíve* → *megdobban a szíve*. Nem beszélve

arról, hogy az igekötős alak, gyakoribb előfordulásának köszönhetően, dominánsabban lehet jelen (szaliensebb) a mentális lexikonunkban. Második célként azonosítom az egyes lexikai aspektus-típusokhoz rendelt igecsoportok szemantikai jegyeit, leírom általános alaki és szintaktikai viselkedésüket. Az utóbbi esetben külön figyelmet szentelek az igekötős ige és az argumentumai közötti jelentésbeli összefüggésekre, ezek grammatikai velejáróira. (A vonzat helyett a tágabb értelmű argumentum szót használom a továbbiakban.) Minthogy az igekötős ige a megjelenített szituáció alapszereplőit, az alanyt vagy a tárgyat érintő történések kifejezője, viszonyukat kölcsönös egymásra hatásként, függésként értelmezem.

Munkamódszerem vállaltan eklektikus. Támaszkodom az ige szemantikájának és argumentumstruktúrájának szoros viszonya mellett érvelő, különféle irányzatú írásokra (Belletti–Rizzi 1988; Dowty 1991; Tenny 1994; Croft 1993; Levin – Rappaport 1995; Piñón 2001; Goldberg 2006; Landau, 2010). Lehetséges támpontnak tűntek az aspektusról szóló kognitív elméleti megállapítások (Langacker 2008; Tolcsvai 2005, 2015). Langacker szerint az ige egy olyan folyamatot profiloz, amely absztrakt módon, egymást követően letapogatott/szkennelt kapcsolatként van meghatározva az időbeli fejlődésében: „A verb profiles a process, defined abstractly as a relationship scanned sequentially in its evolution through the time” (2008: 151). Ez a megfogalmazás, ahogy a perfektív aspektust megjelenítő ábrája is (i. m. 110), időben kiterjedt, duratív perfektív igékre vonatkozik. Nem foglalkozik tehát más (puntuális vagy duratív) időszerkezetekkel, így korpuszomnak valamivel több mint felére tudtam volna csak alkalmazni. Langacker különben aspektuson a szemléleti aspektust érti, amit mutat az is, hogy Vendler négy lexikai osztályát (meglátásom szerint kissé nagyvonalúan) összevonta, az eredményeket, a teljesítményeket és a cselekvéseket (?) a perfektív szemléleti aspektushoz, míg az állapotokat az imperfektívhez rendelte.

Az egész anyagomra érvényes megoldásnak tűnt viszont az, hogy az egyes lexikai aspektustípusokat alkotó igéket eltérő figyelemirányítási módok (profilálási tevékenységek) megtestesüléseiként határozzam meg. Ezt a lehetőséget a nézőpont jelentésű aspektus magától értetődően kínálta fel. Ha az eseményeket a filozófiában, nyelvfilozófiában általánosan elfogadottaknak megfelelően úgy képzeljük el, hogy az idő képzeletbeli vonalából szakaszokat jelölnek ki, a szakasz bal oldali határa a kezdés, a jobb oldali a végpont, a köztük levő intervallum pedig a folyamat. E három időösszetevő alapján a *meg*-es igék háromféle figyelemirányítási mód leképzései lehetnek. 1. profilozhatják az eseményeket egységes egészként, a kezdő- és végpontjukat, folyamatukat egy pontba sűrítve (szemelfaktívumok és teljesítmények); 2. az eseményszerkezet jobb oldalára, végpontjára összpontosítva (a bal oldalt negligálva): eredményigék; 3. az eseményszerkezet bal oldalát, vagyis az események kezdetét megjelenítve (a jobb oldalt, a folyamatot, a végpontot háttérbe állítva): kezdő eredményigék. (Az idő filozófiai, nyelvfilozófiai megközelítéséről az aspektussal összefüggésben lásd Krékit 2006: 15–25; 2008: 13–23.)

Munkám 1., 2., 3. pontja az elméleti kérdéseket tisztázza, a 4. tartalmazza az empirikus kutatásaimat, az igekötő-állomány lexikális aspektus-osztályokba

sorolását. A nagy terjedelem arányos felosztása érdekében a jelen rész a 4. pont elejéig, a szemelfaktívumok leírásáig jut el.

2. A meg- igekötő funkciói az eddigi szakirodalomban. Az igekötők, köztük a tárgyamat képező *meg-* is, nyelvtanírásunk kezdete óta foglalkoztatja a nyelvészeket. A 19. századig neki tulajdonított jelentéseket, így a nyomatékosítást, határozottá tevést (Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* 1539: CorpGr. 78), „tellyesítést, öregbítést és igyekezetet” (Földi 1912: 281), tökéletességet vagy végrehajtást (Debreczeni *Grammatika* 1795: 134) a történeti nyelvészet pontosítja, támasztja alá nyelvtörténeti tényekkel. Budenz József (Hunfalvy Pál *meg-* etimológiájának segítségével) ma is érvényes módon magyarázza, hogyan válhatott ez az igekötő a *mögé* határozóból befejezettséget jelölő elemmé. Gondolatmenete szerint „*megjárni az utat* annyit jelent, hogy *megé járni*, az utat *hátmegé járni*, azaz eszközölni, hogy az út mögém kerüljön. Ami mögém került, azt többé nem látom, elintézettnek, befejezettnek tekintem” (1863: 180). A *meg-*nek Budenz két alapfunkcióját különíti el, az eredeti irány- és a másodlagos, úgynevezett perfekciós jelentések csoportját. J. Soltész Katalin az igekötőket taglaló, mind ez idáig legteljesebb monográfiájában (1959) ezeket megtoldja a jelentésváltoztató szereppel, a három fő funkción belül pedig összesen tíz alcsoportot különít el, részben morfológiai (melléknévből, főnévből képzett igék, műveltető igék stb.), részben szemantikai ismérvek alapján. Az általam létrehozott kategóriák ezekről eltérőek lesznek, mivel azonban J. Soltész is gazdag anyagot gyűjtött össze, példái igen hasznos összehasonlítási alapul szolgáltak, kiváltképpen történeti utalásainak köszönhetően. A *meg-* funkcióit tárgyaló másik jelentős dolgozat szerzője, Jean Perrot Móríc Zsigmond Boldog ember című regényében talált alakjai alapján azt a következtetést vonta le, hogy funkciói nagyrészt „olyan megkülönböztetéseknek képezik alapját, amelyek a hagyományosan igeszemléletnek nevezett képzetcsoporthoz tartoznak” (Perrot 1966: 66). Érvelésének szempontjából érdekes mozzanata, hogy perfektiváló elem helyett ő effektívánsnak mondja a *meg-*-et, és effektíváló képességét abban látja, hogy a cselekvéseket cselekedetté alakítja. (Az előbbi fogalom megegyezik a vendleri aspektuális felosztás azonos ígétípusával, a cselekedet pedig a teljesítménynek (accomplishment), amelynek fő jegye, hogy konkrét, egyedített időhatárai lezártak.) A *meg-* funkcióit 141 ugyancsak szövegből vett ige alapján elkülönítő Beöthy-Altman szerzőpáros kilenc kategóriát állított fel, amely közül nyolcnak közös eleme a befejezettség (1985).

Amint az előbbieket bizonyítják, a szemantikai-funkcionális megközelítések is szembesültek az irányszerepét elvesztett *meg-* aspektuskifejező funkciójával, de az aspektuselméletek keretébe történő elhelyezése a 70-es évektől történt meg (Vörös 1971; Wacha 1976; Kiefer 1983, 1984; Szili 1988 stb.). Az aspektus fogalmán a mondat belső időszerkezete által (Comrie 1976) meghatározott szemléleti aspektust értették, és egyik pólusának, a perfektív aspektusnak tipikus, de nem kizárólagos hordozóját az igekötőkben látták. A *meg-* a társaitól abban különül el ebben a felfogásban, hogy amazoknál gyakrabban tölthet be tiszta perfektiváló funkciót, amelyhez legfeljebb akcióminőségek kapcsolódhatnak mellékjelentésként: *főz – megfőz, eszik – megeszik, szánt – megszánt* (Kiefer 2006: 45).

Tárgyamhoz közelebb állnak azok az ezredforduló táján napvilágot látott munkák, amelyek az igében mint lexikai egységben bennfoglalt aspektusviszonyokat, vagyis a lexikai aspektust vizsgálják. Ilyen É. Kiss Katalin generatív szemléletű, de a vendleri aspektusosztályokra is hivatkozó tanulmánya (2004). Igekötő-szemléletünk több ponton eltér: ő mondatbeli viselkedésük miatt nagyobb önállóságot tulajdonít nekik, aspektusképző szerepüket pedig helyettesíthetőnek, másodlagosnak mondja: „Az igekötő nem aspektuális operátor, csupán csak közvetett szerepet játszik a mondat aspektusának meghatározásában” (i. m. 15). Írásának átfogó elméleti megállapításai ennek ellenére viszonyítási pontul szolgálnak dolgozatomban.

A magyar kognitív szemléletű írások az irányjelölő igekötőkkel foglalkoznak (Tolcsvai 2005, 2015; Szili 2003, 2005a, 2005b; Tóth 2014; Fazakas 2015), és ebben nincs semmi meglepő, mivel a teljesen kiüresedett (sematizálódott) *meg-* funkciói – az irányjelölő társaitól eltérően – nem vezethetők le közvetlenül valamely mozgó dolog, tárgy (trajektor) irányultságával a célpont (landmark) felé, másképpen szólva a FORRÁS – ÖSVÉNY – CÉL séma leképzéseként. Fazakas Emese történeti empirikus kutatásában szintén kénytelen volt lemondani arról, hogy egy S, vagyis relatíve stabil dolog, egy M, azaz mobil entitás összefüggésében mutassa be a *meg-* szemantikai szerkezetét (Fazakas 2015: 165–285), bár azonosított néhány olyan jelentést, amelyben tetten érhető az említett S és M reláció. Ezekre, illetve a Kolozsvári Műhely nyelvfelfogásában fontos helyet elfoglaló értékekhez kapcsolódó metaforákra (i. m. 244–85) a megfelelő helyeken hivatkozom majd. Tóth Katalin a *be-* igekötő négy funkcióját mutatja be ugyancsak kognitív keretben. Utolsóként és a legrövidebben taglalja a térjelentés nélküli csoportot, amelyben az időséma „kezdőpont-tartamvégpontként” konceptualizálódik (Tóth 2014: 102).

Összegezve a *meg-*ről szóló ismereteinket, elmondható, hogy az igekötők közül a legtovább jutott a jelentésvesztési, kiüresedési folyamatban, vagyis (majdnem) teljes mértékben grammatikalizálódott (sematizálódott) elem, amely sajátosságnak két egymással összefüggő velejárója lett: egyfelől a nagyfokú sematizáltság nagyfokú kapcsolódási képességet eredményezett (a *meg-*es lexémák száma 900 körül van), másfelől az irányjelentés-vesztés az argumentumstruktúra leegyszerűsödésével, alanyra és tárgyra szűkülésével járt, miképpen azt az alábbi ábra mutatja.

$$\begin{array}{l} N_1 + \text{meg} + V_{\text{intr.}} \\ N_1 + \text{meg} + V_{\text{trans.}} + N_{2\text{acc.}} \end{array}$$

Ez a szintaktikai séma néhány, az ősi jelentést magába foglaló mozgásigét kivéve (*megérkezett a városba; meghozta a csomagot a központba*) az egész állományára igaz. Tanulságos idézni azokat az alakokat, amelyekben J. Soltész még a ’hátra, vissza’ irányt regisztrálja (de zömük csak kételemű szintagma tagja): *megfordít, megfordul, megjön, megtér; megereszt, meghajt, meghív, meghoz, meghúz, megküld, megmegy, megtávozik, megtol, megvisz, megvon, megvon, megad, megfizet, megadatik, megtérít, megtérül, megtorol, megforbatol, megvesz, megmarad, meghagy, megtart, megtartóztat, megkér; megkíván, megfelel, megvet* (i. m. 30–2).

Funkcióját a szakirodalom vagy a perfektiválásban vagy (hasonló értelemben) a telikussá tevő képességében látja (a témáról a 3.1.1. alpontban).

3. A lexikai aspektus. Az első feladatom teljesítésének előfeltétele az volt, hogy meghatározzam a lexikai aspektus fogalmát, leírjam megjelenési típusait, valamint kiválasszam a létező klasszifikációk közül azt, amely leginkább megfeleltethető a magyar anyagnak. Összegezve és leegyszerűsítve a fogalom körüli, ellenmondásoktól, zavaroktól sem mentes vélekedéseket, a lexikai aspektus (szokásos szituációs aspektusnak, de a régebbi elnevezésén akciominőségnek is nevezni) az ige szótári alakjában inherensen jelen lévő, főként az adott eseményserűség időbeli lefolyásához köthető tulajdonságegyüttes. Smith kétszintű aspektuselméletében (1991), amely megkülönböztet szituációs (lexikai) és nézőponti aspektust, az előbbi univerzális és a beszélő részéről kötelezően alkalmazandó, míg az utóbbi az egyes nyelvekben meglévő, a megnyilatkozó választásától függő jelenség. Ez utóbbi azt jelenti, hogy (elméletben) tőle függ, melyiket preferálja az eseményserűség tükrözésében: folyamatában (imperpektív aspektusból) vagy egészében, kezdő- és végpontjával együtt, oszthatatlan időstruktúrával (perfektív aspektusból) mutatja-e be. Fontos kiegészítésnek tartom, hogy a lexémák aspektuális sajátosságai korlátozhatják a beszélő választását (legalábbis a magyar nyelvben). Elemzéseimben kitérek ezen jellegzetességekre.

A lexikai aspektustípusok megállapításához az alapot Vendlernek a cselekvéseket, történéseket ontológiai szempontból elkülönítő négytagú osztályozása szolgáltatta (1957), amelynek előzményeként Arisztotelész kettős, cselekvésekből (energeiai) és mozgásokból (kinesis) álló, illetve Ryle (1949) ugyancsak kettős, eredményekre és teljesítményekre bontott felosztását említhetjük. Vendler dolgozatának első változata után nem sokkal Kenny jelentkezett egy hármas, állapot, cselekvés, teljesítmény (performance) taxonómiával (1963). Az aspektussal egyértelműen tudtommal Dowty (1979) hozta összefüggésbe Vendler osztályait, ahogy ő tette teljessé leírásukat azzal, hogy kritériumokat dolgozott ki azonosításukra. Tesztjei a statikusság-dinamikusság, durativitás-pillanatnyiség, telikusság-atelikusság oppozíciójára épültek. Írásomban az első két jegy nem kap hangsúlyos szerepet, így elegendőnek tartom az elnevezésükből következő jegyek ismeretét. A telikusság általam követett fogalmáról viszont kell szólnom, mivel nem az angol-szász és nem a magyar szakirodalomban újabban elterjedt tartalmában utalok rá.

3.1.1. A telicitás értelmezései. A telicitást ma inkább a cselekvések, történések időbeli behatároltságával (boundedness/limitidness, Verkuyl 1972; Dowty 1986; Levin–Rappaport 2005; Demonte–McNally 2012) vagy kimértségével (Tenny 1994), másképpen a célhoz érsükkel azonosítják, szemben a terminust bevezető Garey-féle magyarázattól, amelyben a *telic* szó (görög *télos* = 'cél') a céljaik felé irányuló eseményekre vonatkozott (1957: 106). Hasonlóképpen vélekedett Comrie is: „a telic situation is one that involves a process that leads up to well-defined terminal point...” (1974: 45).

A telicitás körüli kérdések, bizonytalanságok tetten érhetők a magyar feldolgozásokban is. Kiefer a telicitás eredeti gondolatát osztja: „A határpontos igei

szerkezeteket TELIKUS, a határpont nélkülieket ATELIKUS igei szerkezeteknek nevezük. A határpont azt jelenti, hogy a folyamat, cselekvés egy végpont felé irányul, amelynek elérése után a folyamat, cselekvés tovább nem folytatható, és a végpont elérése új minőséget hoz létre” (Kiefer 2006: 67). Hogy a tárgyi és egyéb argumentumok által megszabott cselekvéshatárookra gondol, a példáiból is kiviláglik: „*A levelet ír, ír egy levelet, írja a levelet* igei szerkezetek telikusak (célirányosak)” (2006: 68). Hasonlóképpen vélekedik a telicitásról a magyar nyelvű szláv aspektológia is (Krékits 2006: 16–26). A szemléleti aspektus egyik pólusához, a perfektivitáshoz való viszonyukat Kiefer hasonlóképpen látja, mint Comrie: „A telikus igei szerkezetek perfektiválhatók, és a perfektivált alakjuk egyidejűleg fejez ki telikusságot és befejezettséget” (2006: 69). É. Kiss Katalin a teljesítményeket és az eredményeket a „célra irányuló (telikus)” mondatok sorába vonja (2004: 16). Egy évvel későbbi történeti tárgyú írásában viszont telikussá tevő elemnek már egyértelműen az igekötőket mondja: „Az ómagyar nyelv az ige befejezettségének, illetve befejezetlenségével fejezte ki az aspektust, a mai magyar viszont a predikátumok telikusságát, atelikusságát jelöli. Ennek elsődleges eszköze az igekötőrendszer” (2005: 432). Hasonló gondolattal találkozunk egy angolul megjelent dolgozatában (2006: 143). Csirmaz Smith kétszintű aspektuselméletére építő rendszerében (2008) az adott predikátum +/-telikus jegyét ugyancsak az igekötők megléte vagy hiánya befolyásolja elsődlegesen. Kardos Éva szintén a partikulákat (igekötőket) és a rezultatív kifejezéseket említi telikussá tevő eszközökként (2011). Hozzáteszem, az igekötő megítélésében nincs különbség a két felfogás között, csak a megnevezésben: ami az eredeti értelmezésben perfektiváló elem, az utóbbiban telikussá tevő.

Összegezve a telicitásdolgozatomban elfogadott fő vonásait: Garey-t, Comrie-t, Kiefert követve én telikusnak nevezem a grammatikai vagy szemantikai határolóval/céllal rendelkező predikátumokat. A célt/határt kifejező elem szükséges előfeltétele annak, hogy az annak elérését kifejező nyelvi eszköz (a magyarban nagyrészt az igekötő) beteljesítse aspektusképző, perfektiváló feladatát. A perfektív szituáció a szemléleti aspektus szintjén oppozíciót alkot az imperfektívvel. A lexikai aspektustípusok érintett módozataiban sem beszélhetünk más funkció-ról, mint perfektiválásról, ami az én olvasatomban a kétféle aspektusrendszer összefüggését, kapcsolatát bizonyítja. Nem melleleg a kétféle aspektus viszonyáról is eltérő véleményekkel találkozhatunk. Mint tapasztaltuk, Csirmaz két független rendszernek tekinti őket (2008), Kiefer az azonosságot hangsúlyozza köztük (2006), É. Kiss finoman elkülöníthető kapcsolódást feltételez köztük: „there is a fairly close correlation between situation aspect and viewpoint aspect; viewpoint aspect is predictable on the basis of situation aspect in the majority of cases” (2008: 148). Jómagam a véleményét osztva (és az elemzéseimre alapozva) az alábbi viszonyokat különíttem el köztük: a szemléleti aspektualitás oppozícióit megengedő szótári formák (cselekvések és teljesítmények: *barnul – megbarnul; ír – megír*); a perfektív → progresszív aspektusváltás megengedők (eredmények és teljesítmények (?): *megsemmisül – éppen semmisül meg, megsemmisülőben van; éppen írom meg*), valamelyik szemléleti aspektust kizárók (az állapotok

zöme például nem jelenhet meg perfektív, a szemelfaktívumok pedig imperfektív szituációban vagy progresszívként).

3.1.2. A tárgy és más határolók szerepéről. A tárgy az aspektus kompozicionalitását hangsúlyozó munkákban kapott központi szerepet mint az esemény-időt behatároló/telikussá tevő elem (nem a Garey-féle értelemben). Mint tudjuk, a tárgy az ágens patiensre történő ráhatását jelöli, csakhogy a ráhatás igen tág fogalom, számos módon definiálható. Smith például beszél érintett tárgyról (affected object: *meghajlított egy vasrudat*), létrehozott tárgyról (constructed object: *megépít egy házat*), elfogyasztott/megsemmisített tárgyról (consumed object: *megiszik egy pohár bort*), érintett experiensről (affected experiencer: *megbűvöli a kígyót*), útvonal vagy céltárgyról (path-goal: *eléri a házat*). Tenny elterjedt nézete szerint a legnagyobb hatással az igei aspektusra a belső argumentumok vannak, azok közül is a tárgy, amely képes kimérni az ige által jelölt eseményszerűséget. A „kimérés” akkor történik meg (lásd a tárgyról megfogalmazott hármas elve közül az elsőt), ha az ige tárgyában megnevezett entitás kötelező belső változáson megy át (Tenny 1994: 10–1). A *János megevett egy almát* mondatban például az alma elfogyasztása jelöli meg, méri ki az eseményszerűség végpontját. A kimérés módzatait az ige szemantikája határozza meg. Ezek szerint vannak inkrementális téma argumentumú igék (*eszik egy almát*); állapotváltozást kifejező igék (*megrepszti az üveget*); útvonal tárgyú igék (*megmászik egy hegyet*). Rappaport (2008) elképzelésében minden dinamikus jegyű ige valamilyen változást implikál, a kérdés az, hogy skaláris típusút (*hűt, érlel*), vagy nem (*esik, nevet*). A skaláris jegy egy bizonyos irányba történő, valamely tulajdonsághoz tartozó érték szerinti fokozatos átalakulás, vagyis egy skálán való elmozdulás. Háromféle skálát különít el: valamely tulajdonsághoz rendelt (*rövidít nyit*), útvonalhoz rendelt (*felmegy, jön*) és kiterjedéshez rendelt skála. Az utóbbiakat az inkrementális témájú predikátumokhoz kapcsolja: *olvas, eszik, épít*. A tárgy nála a skálát biztosító argumentum: *A nap barnítja a bőrt* mondatban a barnulás fokozatai a tárgyon, azaz a bőrön jelennek meg.

A tárgy és az igekötők használatának összefüggése a magyar szakirodalomban a legelső nyelvtanainktól nyomon követhető megfigyelés. A meghatározó előrelépésnek viszont Budenz József már idézett cikkét tartom, amely (majdnem 100 évvel Garey telicitásfogalma előtt) ma is érvényes magyarázatát adja a befejezettség, célhoz érés és az elérendő cél kapcsolatának: „A perfectiót kifejező *meg*-es ige a maga haladó, s egyszersmind hátmegé-tevő, azaz egyre perfectiót eszközölő cselekvésének határ- és végpontot kíván” (i. m. 182). A határ- és végpont megadóját ő is a grammatikai a tárgyban látja, amelynek szerepét ekképpen magyarázza: „az igecselekvésnek magától bizonyos vége és határa van vetve képzeletünkben, mely között kell maradnia, ...e határ- és végpont pedig azáltal adatik meg, hogy a tárgyat, mint a cselekvés által elvégzendő, mintegy megjárandó, kiszabott mennyiségű és mértékű feladatot kitesszük” (i. m. 182).

A különféle grammatikai tárgytípusok (határozott, határozatlan, névelőtlen, számneves stb.) szerepéről a szemléleti aspektus alakításában több munka is szól (É. Kiss 2004; Kiefer 2006: 49–59; Csirmaz 2008). A bennük foglaltak a tárgyról

a korpuszom vizsgálatában hasznosnak és fontosnak bizonyultak, ugyanakkor rámutattak a tárgyközpontúság hiányosságaira, illetve más tényezők bevonásának szükségességére az elemzésbe. Hozzá kell tennem, Tenny is észrevette, hogy vannak olyan tárgyak, amelyek nem mérik ki az ige eseményszerűségét, egyszerűen azért, mert nem tükröznek változást. Ilyenek az állapotigék tárgyai: *János szereti Annát*. De az állapotváltoztató igéknél (*János megszerette Annát*) sem tudjuk kimérőként vagy útvonalként azonosítani a szóban forgó mondatrészt (a jelen mondatban például *experiens*). Ugyancsak nem lehet határolóként azonosítani a *Zsuzsa rázta a fát* cselekvésigés szerkezetben és ennek igekötős, teljesítményértékű változatában: *Zsuzsa megrázta a fát*. Tenny ezt látva kiszélesíti a lehetséges határolók körét, így a belső argumentumok mellett elkülöníti azok úgynevezett indirekt belső változatait is, amelyek lehetnek a VP-ben megjelenő nem tárgyi névszói elemek (hely- és időhatározók, részeshatározók stb.). Ezek nagyrészt útvonalat implikálva határolhatják be az igebe foglalt eseményszerűségeket anélkül, hogy kimérnék (*iskolába megy, a házig fut*; Tenny 1994: 70–1).

Korpuszomhoz azonban még ezek a lehetőségek sem bizonyultak elegendőnek, ezért tágabbá kellett tennem a körüket. Végül az eseményeknek határt szabó elemeknek két fő típusát különítettem el: 1. szintaktikai határolók (az ige argumentumai, mindenekelőtt a tárgy és egyéb határozóragok [dativus és instrumentális ragok, de akár időhatározók is]); 2. inherens morfológiai, valamint szemantikai-pragmatikai határolók (funkcióik összemosódása miatt nem tartom fontosnak a pontosabb distinkciót). Az utóbbiak az inherens jelzöt azért kapták, mert az igetestbe beépült morfémák valamelyike tölt be határolói szerepet. Ilyenek a mozzanatos igék (*döbben, lobbán, legyint*) képzői, az inchoatívumok melléknévi tövei (*megöszül, megerősödik*). Utóbbiakban véleményem szerint a bennfoglalt célállapot ('ösz, erős') és az alanyok vagy tárgyak interakciója határozza meg az állapotváltozás megfelelő fokát (Rappaport csak az érintett argumentumoktól teszi függővé: 2008). Találtam olyan igecsoportokat, ahol még fokozottabban a világról való tudásunk, tapasztalataink, azaz pragmatikai faktorok határozzák meg az eseményhatárokat (*megvívja a csatáját*: a vívás küzdelem, amelynek célja a nyereség, a másik leverése, következésképp addig tart, amíg ez a cél meg nem valósul).

Visszatérve az alanyra és tárgyra mint szintaktikai határolókra, szükségesnek tartom kiemelni, hogy igekötős igékkel, így a *meg-* származékaival alkotott szerkezetekben egyedített, határozatlan vagy határozott névelővel (ritkábban más egyedítőkkal) fordulnak elő, ami szükséges előfeltétele annak, hogy az állapotváltozások a világ létező, meghatározott entitásairól szóljanak, másképpen fogalmazva referenciával rendelkezzenek. Az **Olvasót megdöbbsentette a hír* vagy a *János megnézett filmet* mondatok predikátumainak nincs konkrét vonatkoztatottja, következésképpen nem állítanak semmit. Az ezzel ellentmondó esetekkel (*gyermek született, boltot nyitottak*) a megfelelő helyeken foglalkozom.

3.2. Lexikális aspektusosztályok: elkülönítési szempontok. Mivel kitűzött céljaim közé tartozott, hogy a *meg-*es igéket aspektusosztályokba rendezzem, meg kellett találnom az anyagom számára a legmegfelelőbb taxonómiát. A többféle

lehetőség közül (Vendler 1957; Verkuyl 1972; Dowty 1986; Smith 1991 stb.) Smith rendszerére esett a választásom több okból is. Egyrészt azért, mert Vendler gyakran idézett osztályozásából indul ki, amelyről talán nem alap nélkül feltételezem, hogy megalkotója egyaránt figyelembe vette Arisztotelész eseménytípusait és (egyik?) anyanyelve, a magyar igéinek sajátosságait. Másrészt azért is alkalmasnak látszott Smith osztályozása, mert egy új kategória is megjelenik nála, és ezzel tágabb keretet nyújtott a hatalmas mennyiségű ige (kb. 900 lexémának átlagban 5 jelentése) besorolásához, leírásához. Az alábbi táblázatban nyomon követhetők az egyes típusok sajátosságai a meghatározásukhoz használt ismérvek alapján: állapotok (+statikus, +duratív, –telikus; cselekvések: –statikus, +duratív, –telikus; teljesítmények: –statikus, +duratív, +telikus; szemelfaktívum: –statikus, –duratív, –telikus; eredmények: –statikus, –duratív, +telikus).

Lexikai aspektustípusok C. Smith (1991) alapján

Szituáció	statikus	duratív	telikus	Példák
állapot	+	+	–	<i>aggódik, van</i>
eredmény	–	–	+	<i>megérkezik</i>
szemelfaktívum	–	–	–	<i>megpillant</i>
cselekvés	–	+	–	<i>fut, írja a levelet</i>
teljesítmény	–	+	+	<i>1000 métert futott</i>

A *meg-* igekötős igék a szemelfaktívumokkal, eredményekkel és teljesítményekkel hozhatók összefüggésbe, állapotokat a legritkábban írnak le, így ezzel a kategóriával nem foglalkozom, de megadom a szerintem állapotjelölő derivátumok listáját. Az eredmények olyan dinamikus, nem duratív eseményszerűségek, amelyek egy új eredményállapotba (result state) való átalakulás, átváltozás momentumát ragadják meg. Meg kell jegyezmem, hogy duratív minősítésük a nyelvi kifejezett végpontra vonatkozik, mivel azt egy időben kiterjedt előkészítő szakasz előzi meg. Ennek meglétét igazolhatjuk az *alatt* névutós szerkezettel: *Két óra alatt megérkezett a városba*. Az új szituációs kategória, amelyet Smith bevezetett, a szemelfaktívumok. (Ez az elnevezés az akcióminőség-felosztásokban az egyszeri történéseket fedi.) Az eredmények közül emelte ki őket abból a megfontolásból, hogy voltak köztük olyan nem duratív eseményszerűségek, amelyeket nem előz meg semmiféle folyamat, és nem követ célhoz érés, ebből adódóan nem eredményállapottal végződnek, tehát nem telikusak. Illusztrálva a gondolatmenetét: a *János elérte a csúcsot* és a *János megpillantotta a csúcsot* mondatok predikátumai egyeznek abban, hogy pillanatnyi eseményszerűségeket írnak le, csak hogy az első mondat predikátumánál egy hosszabb időszak előzi meg az eredményállapotba kerülés (a csúcs elérésének) momentumát, a másodikban viszont nincs ilyen megelőző szakasz, a *megpillant* csupán az esemény megtörténtéről tudósít. Az angol és magyar igék morfológiai különbözőségei miatt nem Smith példáit (*hit, cough*) idéztem.

A cselekvések a duratív eseményszerűségeknek azon fajtái a szakirodalomban, amelyeknek nincs inherens időbeli végpontjuk, így határozatlan ideig mennek végbe, befejeződésüket a való világ körülményei szabják meg: *fut, törli*

az asztalt, önti a tejet. A példákban az utolsó két tárgy-aszintagmára hívom fel a figyelmet, amelyek nem változtatják meg igék aspektusértékét, de olvasatomban elérendő célt adnak nekik, vagyis telikussá (de az eredményállapotot még el nem érővé) teszik őket. A cselekvések szótári előfordulásuk alapján nagyrészt igekötő nélküli igék. A teljesítmények nem homogén belső szerkezetű duratív esemény-szerűségek, amelyek szükségszerűen a célt/végpontot/kulminációs pontot elérve mennek végbe. Dowty már a vendleri osztályok bemutatásakor felveti, hogy a teljesítményeket meg lehetne feleltetni az inchoatívumoknak: „May be coextensive with inchoatives” (Dowty 1979: 68), mivelhogy állapotváltozást jelenítenek meg, és tipikus megtestesítőiknek éppen a melléknévi tövű igéket tartja: „Inchoative verbs derived from adjectives and ‘aspectual’ complement verbs make up a major part of the class of achievement verbs. At this point we will take the further step of suggesting that all achievements have a logical structure consisting of BECOME plus an embedded clause” (Dowty i. m. 77).

Ha az 1. táblázat egyes típusokhoz rendelt jegyeit összevetjük, meg kell állapítanunk, hogy az eredmény- és teljesítményigék is közel állnak egymáshoz, lényegében csak a duratív jegyükben térnek el, így nem véletlen, hogy találkozunk olyan klasszifikációkkal (Dowty 1979), amelyek összeolvasztják őket. Jómagam azt tekintem lényegi eltérésüknek, hogy míg az eredményeknél a megelőző eseményfolyamat kifejezésére az esetek többségében nincs önálló lexéma (lásd a figyelemirányításról elmondottakat), a teljesítményeknél a lexikon lehetővé teszi a cselekvés → teljesítmény átváltást, ami a magyar nyelvben (általában) az igekötő nélküli és igekötős szerkezet kettősében jelentkezik: *János ír/írja a levelet; János megírja a levelet*. Dowty többek között a *befejez* aspektusigét is segítségül hívta az elválasztásukra, amely az eredményekkel nem építhető mondatba (**János befejezte a megérkezést*), a teljesítményekkel viszont igen: *Anna befejezte a feladat megírását*. (Az aspektuális osztályokról összegzés: Barrajón–Cifuentes–Rodríguez 2015.)

4. A meg- mint lexikaiaspektus-képző. Az alábbiakban az elemzésem eredményeit foglalom össze. A homogén csoportok úgy jöttek létre, hogy az azonos aspektuális jegyeken osztozó igéket próbáltam Smith öt kategóriájába behelyezni, ami nem mindig sikerült, így kénytelen voltam átmeneti típust is létrehozni. Fel-tételezésemmel megegyezően a *meg-* funkciót az állapotváltozásokat (eredmény- és teljesítményigék), valamint a pillanatnyi időbeli lefolyást (szemelfaktívumok) tükröző aspektustípusokhoz tudtam rendelni. Az egyes csoportokat aztán tagjaik morfológiai, szemantikai jegyei, argumentumaik szemantikai, grammatikai sajátosságai, valamint az igekötős származékoknak az alapigéhez való viszonya alapján jellemeztem, osztottam alcsoportokra, ha kellett.

4.1. Szemelfaktívumok: az inherens időhatárok elérésének jelölése. A korpuszomban az ide sorolható formák főként testrészek, testek részmozgásait adják vissza, vagy hangutánzó szavak, amelyek egy elemét ragadják meg a hasonló (duratív-iteratív) mozgásláncoknak, hangeffektusoknak: *megcsillan* – *csillog*; *megkondul* – *kong*. Túlsúlyban vannak köztük az intranszitiv formák, alanyaik is

inkább élettelen dolgok, tárgyak: *A nap megcsillant a tó vizében.* A tranzitív változataik ágensek által okozott ráhatások a tárgyra: *A művész megpendítette a húrt; Péter meglegyintette a társát.* Morfológiai felépítésükről meg kell jegyezni, hogy a hangutánzó töveik ikonikus, motivált alakok lehetnek (*reccs, csatt*). Az események kezdetét, tartamát és végpontját egységbe fogó figyelemirányítás példái, ami pontualitásuk miatt magyarázatra szorul. A rövid időbeli lefolyás, az, hogy az esemény jobb és bal oldala szinte egybemosódik, nem jelenti azt, hogy egyáltalán nincs időtartama (a témáról bővebben Krékits 2008: 15), csupán azt, hogy az nagyon rövid, de az emberi észlelés számára még felfogható (máskülönben nem lennének nyelvi megjelentőik).

Morfológiai szerkezet	Utóállapot
meg- + (fiktív vagy hangutánzó) igető + -an, -en; -ant, ent, -int, -ít -dul, -dül	–

A mozzanatos képzők miatt inherens morfológiai időhatárolóval bíró csoportnak tekintem, ahol a képzők jelölik ki a rövid időtartamú eseményhatárokat (tehát szerintem telikusak). Az igeikötő pedig azt jelzi, hogy az esemény eléri/elérte ezt a határt, létrejön/létrejött valami (egy hang, egy fényeffektus, egy mozdulat), ami ezzel egyidejűleg meg is szűnik, mégpedig utóállapot nélkül. Az alanyok és tárgyak vonatkoztatott voltáról leírtaknak megfelelően alanyaik, tárgyaik egyedítettek, azaz névelősek. A *Megcsörrent a telefon* mondatban a hanghatás létrejöttét egy meghatározott telefonra kell vonatkoztatnunk, a *János megpendített egy gitárt* mondat predikátumának vonatkoztatottja pedig egy bizonyos gitár.

A pillanatnyi eseményszerűség megtörténését ugyanakkor konstatálhatjuk anélkül is, hogy egyedítenénk létrehozóját, ráhatottját, ami a létrehozás, megsemmisülés (bővebben: II. rész, 4.3.3. alpont) igéinek a sajátja. Ilyenkor a grammatikai alanyok és tárgyak névelő nélkül jelennek meg az igeikötő nélküli predikátum társaságában, mégis beszélhetünk egy új (de nem vonatkoztatható) entitás, jelen esetben egy mozgás, hanghatás keletkezéséről: *Szoknya libbent, pántlika libbent.* Ugyanez igaz a kirekesztő kifejezéseket tartalmazó mondatokra (*Csak János mozdult [meg]*), valamint néhány implicit szemantikai vonzattal rendelkező igére (*biccent, bólint, legyint*): *János bólintott.* Biccenteni, bólintani csak fejjel lehet, legyinteni a kézzel stb., tehát a mozgást valóban végző instrumentális ragos testrészek megjelenése a szintagmában redundanciát eredményezne: **János megbiccentette a fejét.* Az igeikötőnek az időhatár elérését kifejező szerepe néhány szokásos szintaktikai eszközzel szintén helyettesíthető, így az *egyszer/egy/nagyot* áltárgyakkal (bővebben Kiefer 2006: 55–7). Külön kell szólnom a mozgásigékről, amelyek lehetővé teszik, hogy a meg-es sematikus intranzitív vagy tranzitív szerkezet helyett helykiterjesztéssel éljünk. A *jobbra billent, Jánosra pillantott* szintagmák lativusi határozói tulajdonképpen útvonalként funkcionálnak az esemény számára. Hozzáteszem, az *Anna Jánosra pillantott – Anna megpillantotta Jánost* mondatok aspektuálisan egyeznek ugyan, de más-más szituációt jelenítenek meg. A tagadó mondatok (*Nem mozdul/libben*) állapotokat írnak le, nem mozzanatokot,

így nem szólok róluk. Amint tapasztaljuk, az ebben a bekezdésben taglalt igekötő nélküli előfordulások sokféle szintaktikai, szemantikai megkötést követelnek, és jóval ritkábbak lehetnek, mint az általános használati jegyeket mutató, vonatkozatható *meg*-es konstrukciók, amelyek jelentésükben is különböznek tőlük. E tények mellett szólnak, hogy előképzőszerű funkciót tulajdonítsak neki ebben a csoportban.

Kiváltképpen a szláv nyelvekkel való összehasonlításban fontos megemlíteni, hogy a csoport tagjai ismétlődést is megjeleníthetnek: *A hó minden lépese alatt megroppant*. A szemléleti aspektushoz való viszonyukról az kell tudnunk, hogy a perfektív pólushoz sorolandók, illetve hogy a *V + meg* szórendű (a cselekvések egyidejűségét mutató) progresszív aspektust nem engedik meg: **Mordultam meg, amikor belépett*.

Tanulságosnak látszik egy rövid kitekintés a kicsit ellentmondásos társulás interpretálásáról. J. Soltész egybevonja őket a kezdőigékkel (1959: 39), és inkább ez utóbbiakra gondol, amikor az igekötő nélküli formákat a pillanatnyi, kezdeti fázis visszaadójaként, az igekötőseket a kezdeti szakasz lezárójaként azonosítja. Kiefer Ferenc (szemléleti aspektusban gondolkodva) mind a mozzanatos képzős, mind az igekötős változatokat perfektívnek, osztatlan időstruktúrájának mondja (2006: 74), sőt elfogadja az alapige és névelős alany vagy tárgy alkotta szerkezeteket is: *Reccsent a padló a lába alatt*. É. Kiss Katalin a mozzulatokat kifejező tagjaik kapcsán emellett érvel, hogy ezek az igék inherens végponttal rendelkeznek (a labda pattanás után nyugalmi állapotba kerül), és ennek a célra irányuló állapotváltozásnak a jelölője az igekötő (É. Kiss 2004: 35). A nem specifikus patiens szerepű alanyok pedig szerintem azért jelenhetnek meg igekötő nélküli igével, mert elveszítik céljellegüket.

megbiccent, megbicsaklik_{1,2}, megbillen, megbillent, megbolydul_{1,2}, megbotlik, megcsendül_{1,2,3}, megcsikordul, megcsordul, megcsördül, megcsillan, megcsattan, megcsörren, megcsuszamlik, megdobban, megdördül_{1,2}, megérint_p, megharsan, megillet_{1,rég}, megkaparint, megkoccan, megkondít, megkondul, megkoppan, megkoppant, megkottyán_p, meglebben, meglegyint_{1,2}, meglendít, meglendül, meglibben, megmoccan, megmordul, megmozdít_{1,2áv}, megmozdul_{1,2,3áv,4,5}, megnyalint, megnyekken, megnyikkan_{1,2}, megpattan_{1,2,3}, megpendít, megpendül, megperdit, megperdül_{1,2}, megpillant, megrebben_{1,2}, megreccsen, megrekken_p, megretten_p, megrettent, megrezzen_{1,2}, megroggyan_{1,2}, megroppan_{1,2,4}, megsimít_{1,2}, megsodorint, megszólit_{1,2}, megtántorodik_p, megtapint, megtaszít_{1,2}, megtorpan_{1,2áv}, megvillan_{1,2,3áv}, megvilant, megzendít_{1,2}, megzendül_{1,2,3}, megzördül, megzörrent (65 ige).

4.2. A szemelfaktívumok és az eredmények között. Az iménti szemelfaktív ige-csoport elkülönítése vitathatatlanul homogénebbé tette az eredmények családját, de a megmaradt eredménygyanús *meg*-es alakok tüzetes vizsgálata további alkategóriák elkülönítését tette szükségessé. Találtam többek között olyan igéket, amelyeknek az előző szemelfaktív csoporthoz hasonlóan nincs megelőző folyamatuk, és olyanokat is, amelyeknek van. A végpont elérése ellenben mindkét

esetben utóállapottal jár, ami az eredményekre jellemző tulajdonság. Szemantikai szempontból két alcsoportra bonthatók.

4.2.1. Előkészítő szakasz nélküli pszichés, morális és fizikai állapotváltozások kifejezése. A csoport nagy részét a lelki állapotváltozások visszaadására alkalmas igeik képezik, amelyek az eseményszerűségek bal oldalára, végpontjára irányítják a figyelmet (a pszichológiai igeikről: Szili 2016). A megelőző folyamatoknak nincs megjelenítőjük a lexikonban, a kialakult eredményállapotokat viszont kifejezhetjük, mégpedig az alapigék melléknévi igenévi formáival vagy azok határozói igenévi szerkezetével: *megbántódott* → *meg van bántódva*; *megütközött* → *meg van ütközve*; *megriadt* → *riadt/meg van riadva*. (Igeköti, illetve anélküli megjelenésük okainak kutatása külön dolgozat témáját képezné.) Az intranszitiv változatok általában kontrollálatlan, külső hatásra bekövetkezett lelki történéseket jelenítenek meg, tehát nem agentív jellegűek (*Anna szinte megkövült a látványtól*), a grammatikai alanyok lényegében experiensek. A tárgyasak esetében már beszélhetünk ágensi akaratról: *János megrémisztette a szüleit*.

Morfológiai felépítésüket tekintve kétféle ige van köztük (lásd az alábbi táblázatot). Az egyik típusban az alapszó igeköti nélkül nem fordul elő (kivéve a végállapokra utaló raggal álló *halálra rémül*): **János ijed*, **rémül*, **botránkozik*. Az igeköti tehát előképzői szerepben a lexéma jelentésének a része. Újabban találkozunk az igeköti nélküli *aláz* alakokkal is (*ne alázz*), az igeköti nélküli *sért* pedig megjeleníthet állapotot: *sérti az önérzetét*. A másik típusban az igeköti változat valamely konkrét jelentésű alapige metaforikus kiterjesztése, bizonyítva a fizikai és lelki történések közötti összefüggések, hasonlóságok felfedezését a világ feldolgozásának kognitív műveleteiben: *megfog*, *megkever*, *me ginog*, *megremeg*.

Morfológiai szerkezet	Utóállapot
<i>meg</i> + (önállóan nem használt) ige + önálló lexéma metaforikus jelentésben	határozói igenév: <i>meg van ...-va, -ve: meg van bántódva</i> múlt idejű melléknévi igenév: <i>rémült</i>

Az előző csoporthoz hasonlóan megengedik a bennük foglalt állapotváltozások ismétlődő, duratív-iteratív használatát, amit az *át/keresztül* időhatározóval való összeegyeztethetőségük is alátámaszt (1–2. mondatok). A szemléleti aspektust tekintve perfektív formák, amelyek progresszív átváltást nem engednek meg: *éppen hökkent meg, amikor...*

1. *A falu éveken át megbélyegezte őket.*
2. *Egy életen keresztül megalázkodott előtte.*

*megad*₇, *megakad*₄, *megakaszt*_{3,4,5rég,irod}, *me galáz*_{1,2}, *me galáz kodik*, *me gborzad*, *me g b é n i t*_{2átv}, *me g b a b o n á z*_{1,2}, *me g b á n t*, *me g b á n t ó d i k*, *me g b o t r á n k o z i k*, *me g h a t ó d i k*, *me g b e c s t e l e n i t*, *me g b é k l y ó z*_{2átv}, *me g b o c s á t*, *me g b o s s z u l*, *me g b o t r á n k o z t a t*, *me g c s ú f o l*₁, *me g d e r m e d*_{1a}, *me g d e r m e s z t*, *me g d ö b b e n*₂, *me g d ö b b e n t*, *me g e j t*_{5,vált,áv,irod}, *me g e l é g e l*, *me g é r i n t*_{2átv}, *me g e s i k*_{3átv}, *me g f é l e m l i t*, *me g f i z e t*_{3,4átv,5átv}, *me g g y a l á z*₂, *me g h a b o r i t*_{1,2,3,4}, *me g f e r t ő z*_{2átv}, *me g f o g*_{7átv}, *me g h a j l i k*_{4átv}, *me g h a j o l*_{3átv}, *me g h a s a d*_{3átv}

meghasonlik, meghat, meghatódik, meghökken, meghök kent, meghököl^{1,2átv,3átv} *meghunyászkodik*^{1,2átv} *meghurcol*^{2átv} *megijed, megijeszt, megillet*^{2átv} *megilletődik, megindít*^{3átv,4átv,5átv} *megindul*^{6,7,8átv} *megingat*^{2,3átv} *megkever*^{3,6átv} *meginog*^{2,3átv} *megítél*^φ *megjár*⁷ *megkap*^{III.1,2,3,4,5átv} *megkegyelmez, megken*^{3átv} *megkeserül*^{1,2} *megkever*^{3,6átv} *megköt*^{II.7átv,8átv} *megkövet*^{1,2} *megkövül*^{2átv,3átv} *meglakol, meglep*^{1,2,3,4} *melepődik, megmakacsolja magát, megmar*^{3átv} *megmerevedik*^{3átv} *megmétélyez*^{2átv} *megmosdat*^{2átv} *megmocskol*^{1,2átv} *megnyilik*^{4,6átv} *megnyit*^{5átv} *megpukkad, megragad*^{2,4átv} *megráz*^{3átv} *megrázkódtat*^{2,3átv} *megrebben*^{2átv} *megremeg*^{2átv} *megretten*^{2átv} *megrettent*, *megriad*^{1,2} *megrémit, megrémül, megrendít*^{2,3} *megrendszeresít, megren-dül*^{2,3} *megrepszit*^{2átv} *megretírá*^{2átv,3átv} *megrezdül*^{2átv} *megriaszt*^{1,2} *megrohan*^{4átv} *megroppan*^{3átv} *megrökönnyödik, megsért*^{2,3átv} *megsértődik, megszeg*² *megszentségtelenít*^{2átv} *megszényenít*^{1,2átv} *megszégyenül, megszeplősít*^{2,3átv} *megszentenciáz, megszeppen, megszúr*² *megtántorit, megtántorodik*^{2átv} *megtapos*^{2átv} *megtáncoltat*^{3átv} *megté-páz*^{2átv} *megtéved*^{1,2} *megtévelyedik, megtevéveszt, megtorpan*^{2átv} *megüt*^φ *megütközik, megveszteget*^{1,2,3} *megvet*⁷ *megvon*³ *mezgavar*₁ (124 ige).

4.2.2. Előkészítő szakasz nélküli cselekvések, állapotok kezdetének jelölése.

Morfológiai felépítésüket az alábbi táblázatba foglaltam. Több szempontból is átmeneti kategóriák. A kezdés, az események bal oldala kétféleképpen értelmezhető: egy megelőző folyamat betetőzéseként és ezzel egy időben egy új állapot kezdeteként (*Úgy két év alatt megszerette a várost, és azóta is szereti*), valamint egy hirtelen, megelőző szakasz nélkül bekövetkezett állapotváltozás kezdeteként (*Nagyon megörült neki, amikor meglátta*). A jelen tömörülést az utóbbi igék alkotják, de meg kell jegyezni, hogy a kétféle sajátosság nem mindig választható el élesen egymástól (*meglátni és megszeretni*), így a 4.3.5. alpont eredményigéi és a most tárgyaltak között megengedhető az átjárás, sőt az előző szemelfaktívum csoporttal is: a *megfájdult a fejem* implikálhatja a *fáj a fejem* állapotot, a *megsajdult a vállam* viszont utalhat egyszeri, gyors fájdalomra, de arra is, hogy a fájdalom azóta tart. Az utóállapot vagy beálló cselekvés megjelenítője lehet a kezdő igével alakilag rokon, esetleg vele megegyező igekötő nélküli lexéma (*megfájdul* → *fáj*) vagy egy tőle teljesen eltérő: *megegyezt az eső* → *esik*; *megegyezt a nyelve* → *beszél*; *megegyezt* → *megy*, *meggyullad* → *ég* stb. Igekötős vagy anélküli előfordulásuk ellentmondásos. Némelyek így is, úgy is használatosak (*indul/megindul* – *kezdődik/megkezdődik a munka*; *kezd/megkezd a munkát*), és ezek igekötő nélkül megjelenhetnek progresszív aspektusú szerkezetekben is: *éppen indultunk, amikor megcsörrent a telefon*. Mások csak igekötőjükkel használatosak: **ered az eső*, **gyullad a gyufa*; **sajdult a vállam*. A kiemelt *fájdít* igekötő nélküli állapotot fejez ki. A *meggyújt, meggyullad, meggyúl* akár a születés, keletkezés szemantikai csoportba is betehetők lennének (bekövetkezésük új entitást eredményez a világban), következésképpen az is igaz rájuk, hogy névelőtlen alanyaikkal és tárgyaikkal is új állapotokat jelenítenek meg (lásd II. rész, 4.3.3. alpont): *gyertyát gyújtott, fény gyulladt az éjszakában*. Az alapigékben mozgást tartalmazók lativusi ragos határozóval írhatnak le szemantikusabb, részletezőbb szituációt: *az erdő felé lódult* – *meglódult*. A ma már elavult *megfut* is használatos volt ebben a jelentésben: *gyáván megfutott a csatából...*; *hitelezői elől futott meg* (ÉrtSz. IV. 1045).

Külön említést érdemelnek a formailag szabályos igekötős – igekötő nélküli párba állítható tagjaik (*megfog – fog; meghall – hall*), amelyek a lexikai aspektus szintjén az eredmények és szemelfaktívumok jegyeit egyesítik, igekötőtlen változataik pedig az állapotokéit vagy a cselekvéseikéit, a szemléleti aspektust tekintve pedig perfektív-imperfektív ellentétet alkotnak.

Morfológiai szerkezet	Utóállapot
<i>meg</i> + (fiktív) tő + mozzanatos, kezdő és egyéb képzők + önálló lexéma	új lexémával jelölt cselekvés: <i>ég</i> új állapot: <i>fáj, sajog, örül</i> határozói igenév: <i>meg van ...-va, -ve: meg van repedve</i> melléknévi igenév: <i>repedt</i>

*megáll, megállít*_{1,2,3} *megakaszt*_{1nép,2} *megbosszankodik, megbűzöl*_{1áj,rég} *megcsúszik, megered*_{1,2,3,4} *megeleszt*₂ *megfájdít, megfájdul, megfog*_{1,2} *megfogózik, megfut*₃ *megfutamit, megfutamodik*_{1,2} *meggyújt*_{1,2,3} *meggyullad, meggyúl, meghall, megindul*_{1,2,3,4,5,áv,6,áv,7áv,8áv} *megindít*_{1,2,3áv,4áv} *megirigyel, megkezd*_{1,2,3,4} *megkezdődik, megkiván*_p *megkapaszkodik, meglát*_{1,2,3áv,4,áv,5áv} *meglódit, meglódul*_{1,2,3,4} *megmarkol, megmukkan, megneszel*_{1,2áv,3} *megnevetet, megneheztel, megorrol, megostromol*_{1,2áv} *megörül, megörvend, megpezsdit, megpezsdi, megrándít*_{1,2} *megrándul, megránt*_{1,2} *megrendit*_p *megrendül*_p *megreped, megrepezst*_p *megrikat, megsejdit, megsejt, megsajdul, megszalad*_{1,2,3} *megszalaszt*_{1,2} *megszégyelli magát*_{rég} *megszólal*_{1,2,3,4áv} *megszólaltat*_{1,2áv,3} *megszólamlik*_{1,2} *megetol*_p *megugrat*_{1uréf} *megugrik*_{1,3,4,5} (63 ige).

SZAKIRODALOM

- Belletti, Adriana – Rizzi, Luigi 1988. Psych-verbs and theta-theory. *Natural Language and Linguistic Theory* 6: 291–352.
- Beóthy Erzsébet – Altmann, Gabriel 1985. The Diversification of Meaning of Hungarian Verbal Prefixes I. *meg. Nyelvtudományi Közlemények* 87: 187–96.
- Budenz József 1863. A magyar *meg* igekötőről. Bevezetésül: az árja nyelvek néhány állítólagos hatásáról a magyar nyelvre. *Nyelvtudományi Közlemények* 2: 161–88.
- Comrie, Bernard 1976. *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge University Press, Cambridge.
- CorpGr. = *Corpus Grammaticorum Linguae Hungaricae veterum*. (kiadta Toldy Ferenc) Magyar Tudományos Akadémia, 1866, Pest.
- Croft, William 1993. Case marking and the semantics of mental verbs. In: Pustejovsky (ed.): *Semantics and the Lexicon*. Kluwer Academic Publishers, 55–72.
- Csirmaz Anikó 2008. Particles and a Two Component Theory of Aspect. In: É. Kiss Katalin (ed.): *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*. Springer, Dordrecht, 107–28.
- Csirmaz Anikó 2008. Accusative case and Aspect. In: É. Kiss Katalin (ed.) *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*. Springer, Dordrecht, 159–200.
- Debreczeni Grammatika 1795. *Magyar grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy magyar társaság*. Béts.
- Demonte, Violeta – Louise McNally 2012. *Telicity, Change, and State. A Cross-Categorical View of Event*. Oxford University Inc., New York.
- Dowty, David. 1979. *Word meaning and Montague Grammar*. The Netherlands: D. Reidel Publishing Company, Dordrecht.

- Dowty, David R. 1986. The effect of aspectual classes on the temporal structure of discourse: semantics or pragmatics? *Linguistics & Philosophy* 9: 37–61.
- Dowty, David R. 1991. Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67: 547–619.
- É. Kiss Katalin 2004. Egy igekötő-elmélet vázlatja. *Magyar Nyelv* 100: 15–42.
- É. Kiss Katalin 2005. Az ómagyar igeidőrendszer morfoszintaxisáról. *Magyar Nyelv* 101: 420–35.
- É. Kiss Katalin 2008. From grammaticalization of view point aspect to the grammaticalization of situational aspect. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*. Springer, Dordrecht, 129–58.
- ÉrtSz. = *A Magyar nyelv értelmező szótára*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémiai Kiadó, 1979.
- Fazakas Emese 2015. *A magyar igekötőrendszer változása a 15. századtól napjainkig hét térvizony szemantikai struktúrájának alapján*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár.
- Földi János 1912. *Földi János Magyar grammatikája*. Közzéteszi Gulyás Károly. Budapest.
- Garey, Howard B. 1957. Verbal aspect in French. *Language* 33: 91–110.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press, Oxford.
- J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők*. (Meg, El, Ki, Be, Fel, Le) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kardos Éva 2011. *Toward a scalar semantic analysis of telicity in Hungarian*. Ms. University of Debrecen.
- Kenny, Anthony 1963. *Action, emotion, and will*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Kiefer Ferenc 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc 1984. A magyar aspektusrendszer vázlatja. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15: 127–49.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Krékits József 2006. *Felhasználó performatív beszédaktusok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Krékits József 2008. Bevezető. In: Krékits József – Jászay László: *Szláv igeaspektus*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ladányi Mária 2008. Rendszeres igei polisziémia. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 319–21.
- Landau, Idan 2010. *The Locative Syntax of Experiencers*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. Perfective and imperfective verbs. In: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford, New York, 147–60.
- Levin, Beth – Rappaport Hovav, Maika 1995. *Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface*. MA: The MIT Press, Cambridge.
- Levin, Beth – Rappaport Hovav, Maika 2005. Change-of-State Verbs: Implications for Theories of Argument Projection. In: Erteschik-Shir, Nomi – Rappaport, Tova (eds.): *The Syntax of Aspect. Deriving Thematic and Aspectual Interpretation*. Oxford University Press, New York, 247–86.
- Perrot, Jean 1966. Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések* 52.
- Piñón, Christopher, 2001. A Finer Look at the Causative-Inchoative Alternation. In: R. Hastings – B. Jackson – Z. Zvolenszky (szerk.), *SALT XI*. Cornell University. Ithaca, NY, 346–364.
- Rappaport, Hovav, Malka 2008. Lexicalised meaning and the internal temporal structure of events. In: Rothstein, Susan (eds.): *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect*. Benjamin, Amsterdam, 13–42.
- Ryle, Gilbert 1949. *The concept of mind*. Hutchinson, London.
- Smith, Carlotta 1991. *The Parameter of Aspect*. Kluwer, Dordrecht.
- Szili Katalin 1988. Szabályok és szabálytalanságok a meg- igekötő kapcsolódásában. *Magyar Nyelvőr* 112: 348–57.
- Szili Katalin 2003. A *ki* igekötő jelentésváltozásai. *Magyar Nyelv* 99: 163–88.
- Szili Katalin 2005a. A *be* igekötő jelentésváltozásai I. *Magyar Nyelvőr* 129: 151–64.
- Szili Katalin 2005b. A *be* igekötő jelentésváltozásai I. *Magyar Nyelvőr* 129: 282–99.

- Szili Katalin 2016: Az érzelmeket kifejező igékről, különös tekintettel aspektuális jellemzőikre. *Magyar Nyelvőr* 140: 214–30.
- Tenny, Carol, L. 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Kluwer, Dordrecht.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. Kognitív jelentéstani vázlat az igekötős igéről. *Magyar Nyelv* 101: 27–43.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2015. *Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tóth Katalin 2014. A *be* igekötő jelentései Nyitragerecensér nyelvjárásában. *Jelentés és nyelvhasználat* 1: 87–106.
- Vendler, Zeno 1957. Verbs and times. *Philosophical Review* 56: 143–60.
- Verkuyl, Henk. J. 1972. *On the Compositional Nature of the Aspects*. Reidel, Dordrecht.
- Vörös József 1971. Az igekötős és az ige szemlélet a magyar nyelvben. *Folia Practico-linguistica* 2: 73–87.
- Wacha Balázs 1976. Az igeaspektusról. *Magyar Nyelv* 72: 59–69.

Szili Katalin

egyetemi docens

ELTE BTK Magyar mint Idegen Nyelv Tanszék

SUMMARY

Szili, Katalin

The function of the Hungarian preverb *meg-* as a marker of lexical aspect

The paper attributes two major functions to the preverb *meg-*, a morpheme that has lost its directional meaning ('behind') and has become semantically empty by grammaticalization or schematization. Primarily, it is taken to be a marker of aspectual value, that is, a component of a given verb form that gives information concerning the temporal structure of the event referred to by the base verb. Second, it may also be a prefix that contributes an organic part of the meaning of the verb. The set of verbs involving *meg-* listed in the Hungarian Defining Dictionary is subclassified into four types of lexical aspect: semelfactives proper, a transitional category between semelfactives and achievements, as well as achievements proper and accomplishments. The paper describes (and proposes schemes for) the general formal and syntactic behaviour of verbs in each of those four groups. Semantic and grammatical relationships between preverb-verb complexes and their arguments, as well as those between such complexes and the corresponding bare (preverbless) verbs, are also discussed. The meticulous exploration of such a large corpus has a number of advantages: on the one hand, it yields a novel interpretation of the functions of *meg-*; and on the other hand, it contributes to the clarification, extension, and corroboration of theoretical claims by a sufficiently large number of examples.

Keywords: lexical aspect, achievements, accomplishments, telicity, accusativity.